

Diana Sorić

Sveučilište u Zadru
Original scientific paper

Šibenčanin Antun Vrančić (1504. – 1573.) i njegovi talijanski korespondenti

Na temelju epistolografskog korpusa Antuna Vrančića u članku se donose podaci o njegovim korespondentima talijanskog podrijetla. Epistolarij obuhvaća oko osamsto pisama upućenih brojnim adresatima različita statusa, od crkvenih velikodostojnika, viših i nižih državnih dužnosnika, obiteljskih adresata do prijatelja i poznanika. Analizom pisama utvrdili smo i identificirali dvadeset i osam osoba talijanskog podrijetla s kojima se Vrančić dopisivao. U radu će se prikazati ne samo u kakvom je odnosu bio Vrančić s tim Talijanima već će se pokušati ući u trag i njihovim međusobnim vezama. Među adresatima

su, na primjer, dvojica papa (Pio V. i Pavao IV.), kardinali i biskupi (Giovanni Morone, Rudolfo Pio di Carpi, Melchiorre Biglia, Paolo Giovio itd.), dvorski tajnici i diplomati (Giovanni Marsupino, Andrea Corsino, Federico Badoer itd.) te Vrančićevi prijatelji, talijanski humanisti (Andrea Rapicio, Girolamo Donzellini, Giuseppe Salando i dr.). Na kraju rada donosi se tablični prikaz svih korespondenata.

Ključne riječi:

Antun Vrančić, humanizam, talijanski humanisti, crkveni velikodostojnici, državni dužnosnici, epistolografija.

Uvod

Analizirajući opus hrvatskog humanista i latinista rodom iz Šibenika Antuna Vrančića, a osobito njegov epistolarij, uočili smo da je izgradio široku mrežu poznanstava s brojnim europskim humanistima, među kojima su i osobe talijanskog podrijetla. Postoji nekoliko monografija i radova u kojima se o Vrančićevim korespondentima govori načelno ili se razmatraju pojedinci, od-

nosno pojedine skupine.¹ No, budući da je Vrančićeva korespondencija postala predmetom sustavnog proučavanja tek u zadnjih nekoliko godina, ovim će se radom nastojati doprinijeti boljem poznavanju segmenta talijanskih korespondenata. Pokušat će se odgovoriti na sljedeća pitanja: tko su bili Vrančićevi talijanski korespondenti, kakav su odnos imali, jesu li se neki od tih adresata međusobno poznavali, ima li među njima osoba s kojima se Vrančić poznao još iz studentskih dana u Padovi te što nam otkrivaju njihova pisma o književno-kulturnim odnosima, afinitetima i recepciji? Vrančić je naime tijekom svoje crkvene i političke karijere napisao gotovo osamsto pisama.² Adresati su različita statusa i podrijetla, a istraživanjem smo utvrdili i identificirali dvadeset i osam osoba talijanskog podrijetla, dok se za dvije osobe pretpostavlja da su Talijani, no nije se sa sigurnošću utvrdio njihov identitet.³ Vrančić i njegovi talijanski adresati razmijenili su ukupno pedeset i devet pisama, odnosno Vrančić je poslao četrdeset i osam, a dobio jedanaest pisama. Što se pak tiče jezika, glavnina je na latinskom (pedeset i jedno pismo), ali ima i korespondencije na talijanskom (šesnaest pisama) i to uglavnom s adresatima crkvenog statusa. Razlikovat ćemo tri kategorije korespondenata: crkveni velikodostojnici, državni dužnosnici te Vrančićevi prijatelji i poznanici.

- 1 Monografije i studije u kojima se načelno spominju Vrančićevi korespondenti: DARKO NOVAKOVIĆ – VLADIMIR VRATOVIĆ, *S visina sve, Antun Vrančić*. Globus, Zagreb, 1979.; MARIANNA D. BIRNBAUM, *Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century*. Zagreb – Dubrovnik., 1993.; DARKO NOVAKOVIĆ, *Sentimentalni odgoj. Antun i Faust Vrančić*. Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik, 1995.; Radovi u kojima se razmatraju pojedinci ili pojedine skupine Vrančićevih korespondenata: LEO KOŠUTA, *Aeonio Paleario i Antun Vrančić*, «Mogućnosti» 3-4 (1992.), 279–285.; KREŠIMIR ČVRLJAK, *Antun Vrančić i njegovi hrvatski korespondenti, europski renesansni epistolograf*, *Zbornik o Antunu Vrančiću*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik, 2005., 51–88.; IVAN JURKOVIĆ, *Hrvatsko raselejeno plemstvo u korespondenciji Antuna Vrančića u: Zbornik o Antunu Vrančiću*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik, 2005., 41–50.; DARKO NOVAKOVIĆ, *Neobjavljena ostavština Antuna, Mihovila i Fausta Vrančića; R 5717 u rukopisnoj zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu u Zbornik o Antunu Vrančiću*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 2005., Šibenik, 155–181. DIANA SORIĆ, *Klasifikacija pisama Antuna Vrančića*, «Colloquia Maruliana», XVIII (2009), 83–119.; DIANA SORIĆ, *Obiteljska korespondencija Antuna Vrančića: kritičko izdanje rukopisa i jezič-nostilske osobitosti*, Doktorski rad, Zadar, 2012.
- 2 Više o statističkim podatcima Vrančićeva epistolarija usp. DIANA SORIĆ, *Klasifikacija pisama Antuna Vrančića...*, cit. str. 85–97.
- 3 Riječ je o sljedećim Vrančićevim korespondentima: Petrus Franciscus Parrhisius = Pietro Francesco Parisio ? i Johannes Maria Tirabuscius = Giovanni Maria Tiraboschi ?

Crkveni velikodostojnici

Najbrojnije su osobe iz crkvenih redova, no nije sa svima imao isti odnos tako da su neki kontakti potpuno konvencionalnog karaktera, dok su drugi temeljeni na dugogodišnjem prijateljskom poznanstvu. Riječ je o sljedećim osobama: papa Pio V. (Antonio Ghislieri), papa Pavao IV. (Gian Pietro Carafa), kardinali – Giovanni Morone, Rodolfo Pio di Carpi, Marco Antonio Amulio, Zaccaria Delfino, Gianfrancesco Commendone te biskupi – Melchiorre Biglia, Ludovico Antinòri, Pietro Illicino i Paolo Giovio. Na temelju njihove prepiske pokušali smo utvrditi kojim su se temama bavili te kakav su međusobni odnos imali. Papi Piju V., odnosno Antoniju Ghislieriju⁴ (Bosco Marengo, 1504. – Rim, 1572.),⁵ javio se dva puta: 1568., kao biskup egerski i 1572., kao nadbiskup ostrogonski. U prvom mu se pismu ispričava jer zbog brojnih obveza nije osobno došao u Rim, što je po zakletvi koju je položio kao egerski biskup, trebao učiniti. U drugom pak pismu iz 1572. godine opširno i iskreno opisuje probleme koje su mu zadavali heretici i krivovjerni feudanci. Drugome papi, Pavlu IV., odnosno Gian Pietru Carafi (Sant' Angelo a Scala, 1476. – Rim, 1559.),⁶ napisao je pismo u rujnu 1557. godine iz Beča gdje mu, uz konvencionalnu molbu za potvrdu imenovanja egerskog biskupa, prilično nekonvencionalno piše o financijskim problemima koji su ga mučili u Egeru.

Da su međusobna poznanstva ponekad bila i neprijateljskog karaktera, potvrdit će sljedeći primjeri. Upravo je prije spomenuti papa Pavao IV. kao zadržati inkvizitor 1555. optužio kardinala Giovannija Morona (Milano, 1509. – Rim, 1580.) za herezu, a kopiju optužnice protiv Morona papi je uručio kardinal Rodolfo Pio di Carpi. Postupak optuživanja trajao je do 1559. godine, odnosno do Carafine smrti, kada su kardinali jednoglasno oslobodili Morona od optužbi i primili ga u konklave. S Vrančićem su dakako ti adresati bili u dobrom odnosu, što prije svega potvrđuje njegovo pismo Moronu iz veljače 1560., koje svjedoči o tom događaju. Vrančić mu se javlja nekoliko mjeseci nakon presude i iska-

4 Bio je teolog i inkvizitor, a papa je postao 1566. godine. Papa Klement XI. proglasio ga je svetim 1712.

5 Osnovne biografske podatke talijanskih korespondenata (godinu i mjesto rođenja i smrti) preuzimali smo iz enciklopedije Treccani, dostupne na internetu: www.treccani.it/enciclopedia (20. 9. 2014.)

6 Papa postao 1555. godine, a 1559. objavio je *Indice dei libri proibiti*.

zuje veliku sreću i zadovoljstvo zbog njegova oslobađanja.⁷ Drugo Vrančićevo pismo Moronu iz svibnja 1571. također je svjedočanstvo crkvene povijesti. U njemu se spominje tragična smrt apostolskog nuncija Melchiorra Biglie (Milano, 1510. – Prag, 1571.) koji je umro za vrijeme svojih apostolskih vizitacija u Pragu 22. travnja 1571. godine, a Vrančić o tome piše već 1. svibnja. 1571.⁸ Nije Vrančić o smrti Biglie govorio bez razloga. S njime je naime razmijenio nekoliko pisama netom prije njegove smrti, odnosno jedno je datirano upravo toga dana, 22. travnja, a povod je bio crkveno-poslovnog karaktera. Budući da je Vrančić kao crkveni i državni dostojanstvenik imao brojne obveze, tražio je od Biglie suglasnost i potvrdu da mu se dodjeli za sufragana Franju Andreisa, odnosno da se pokrene postupak priznavanja.⁹ Vrančić je znao da Biglia ima zdravstvenih problema, ali svakako nije mogao znati da je istoga dana kada mu piše pismo iz Trnave, Biglia i preminuo. U tom mu pismu iskazuje želju za oporavkom te da se opet vide zajedno s Ludovicom Antinòrijem (1531. – 1576.), biskupom Volterre.¹⁰ Mreža poznanstava se dakle širi od Vrančića, pape Carafe, kardinala Giovannija Morona, Rudolfa Pia di Carpe, Melchiorra Biglie do biskupa Antinòra. Antinòru se javlja u veljači 1570. godine kada mu zahvaljuje na pismu poslanom po tajniku Diotalleviju.

Inače, s Bigliom se povezuju još dva Vrančićeva korespondenta, Zaccaria Delfino i Gianfrancesco Comendone. Potonji se zalagao kod pape Pija V. da se Biglia, nakon nagle smrti pape Pija IV. (1565.) nanovo potvrdi za apostolskog nuncija. Zaccaria Delfino pak (Venecija, 1527. – Rim, 1583.), inače hvarski biskup i kardinal, upravo je u to vrijeme obavljao funkciju apostolskog nuncija

7 Relevantne citate navodit ćemo prema mađarskom izdanju Vrančićevih pisama Szalay-Wenzel, VERANCICS ANTAL, *Összes munkái*, sv. 1–12, Budimpešta, 1857–1875, u seriji *Monumenta Hungariae historica* (= MHH, series II. t. II, III–VI, IX, X, XIX, XX, XXV, XXVI, XXVII). U nastavku samo MHH. «Ingenti et incredibili gaudio tota gens nostra, cuius Reverendissima et Illustrissima dominatio Vestra optimum, integerrimum et benevolentissimum protectorem agit, exultavit; quando intellexit, eam proxima sua indignissima tempestate, summa cum sua laude et celebritate, fuisse liberatam.» (MHH, 8, 142).

8 «La intempestiva morte del Reverendissimo monsignore Biglia Nuncio Apostolico, che resedeva apresso la Maesta Cesarea signor mio clementissimo, travenuta a tutti noi ecclesiastici molto dispiacevole per le honoratissimi virtù e qualita, ch'adornavano quel monsignore... ». (MHH, 10, 198).

9 «Il negotio del nostro Felhewiense (sc. Francisko d'Andreis) apresso monsignor di Transuylvania, è ben successo et espedito. Lo quale subito, che capitera nelle mani di Vostra Signoria Illustrissima, la prego strettissimamente degnassi di mandar a Roma quanto prima, accio sia condotto al suo fine, si come et io desidero, e la mia Chiesa ha bisogno; accio ancora il mio Diotallevi torni piu presto». (MHH, 10, 190).

10 «E priego il Signor Iddio la risani, e facciamì tanta gratia, che tosto la rivediamo insieme col mio Reverendissimo e singularissimo fratello e padrone, il monsignor d' Antenori». (MHH, 10, 190).

do izbora Melchiorra Biglie, odnosno do studenog 1565.¹¹ Imamo samo jedno sačuvano Vrančićevo pismo upućeno Delfinu, a pet Delfinovih Vrančiću. Prvo u tom nizu je Delfinovo iz 1561. u kojem Vrančića upozorava na štetnost heretika te mu daje naputak kako je dužan uništiti sve luteranske i krivovjerne knjige koje je zabranjeno imati, čitati i tumačiti.¹² Sljedeće je tek iz 1566. u kojem se Vrančić relativno kratkim pismom javlja Delfinu. Od ostala četiri Delfinova pisma Vrančiću izdvojiti ćemo dva koja su napisana tijekom nekoliko mjeseci, a zanimljiv su izvor svjedočanstva o Vrančićevoj crkvenoj karijeri. U pismu od 12. studenog 1569. Delfino upućuje Vrančiću čestitke i zadovoljstvo zbog časti kojom ga je crkva nagradila: naime, 17. listopada 1569. Vrančić je postao nadbiskup ostrogonski i primas ugarske crkve.¹³ Ipak, postojao je jedan problem. Kao nadbiskup ostrogonski te kao nekadašnji biskup egerski i pečujski Vrančić nije javno služio misu. To je izazvalo burne reakcije u Rimu, a osobito kod pape koji je zaprijetio da ga neće potvrditi u toj časti ako ne ispoštuje crkvene propise. Delfino se u svom posljednjem pismu dotiče upravo tog problema koji je Vrančića mogao stajati karijere.¹⁴

Posljednju trojicu Vrančićevih adresata crkvenog statusa povezuje spona padovanskog studija. Riječ je o Marcu Antoniju Amuliju (Venecija, 1506. – Rim, 1572.), Pietru Illicinu (oko 1504. – Olomouc, 1582.)¹⁵ i Paolu Gioviju (Como, 1483. – Firenca, 1552.). Iako su sva trojica studirala u Padovi, upravo kao i Vrančić, vrlo je teško utvrditi seže li njihovo poznanstvo još iz tih dana. Naime, Vrančić zasigurno nije dijelio studentsku klupu s Giovijem s obzirom na to da je ovaj bio rođen dvadeset godina prije Vrančića, no s drugom dvojicom je to bilo mo-

11 Usp. JADRANKA NERALIĆ, *Kronologija uspona Antuna Vrančića na crkvenoj hijerarhijskoj ljestvici: vatikanski izvori, Zbornik o Antunu Vrančiću*, Šibenik, 2005, 89–111.

12 «Vobis, de cuius doctrina, fide, constantia, et integritate plurimum confidimus, ut libros Lutheranorum et aliorumque quorumcumque haereticorum damnatos et lege prohibitos, habere, legere et interpretari, ac in eis contenta damnata refellere et impugnare, publice et privatim». (MHH, 8, 291).

13 «Reverendissimo Signor come fratello honorando. Io ho udito con infinito mio piacere, che Vostra Signoria Reverendissima sia stata in questa dieta d'Vngaria nominata con si gran giuditio da soa Maesta Cesarea all'Archivescovado Strigoniense, e mene rallegro con lei, non come di cosa hora successa, ma come di cosa molto prima da me preveduta e fermamante creduta per le singolari virtù e meriti suoi». (MHH, 10, 17).

14 «E già può avere inteso per le lettere del signore oratore Cesareo (al quale io ne detti conto), come sia stato da me vivamente risposto all'obietione, che pochi di sono le fecero alcuni in una volta publica, dicendo ch'ella non haveva mai celebrato, e volendo forse con questo porre qualche difficoltà nella confirmatione di Vostra Signoria Reverendissima...». (MHH, 10, 32.).

15 Završio je studij u Padovi 14. prosinca 1546. Usp. *Acta graduum academicorum ab anno 1538 ad annum 1550*, a cura di ELDA MARTELLOZZO FORIN, Editrice Antenore, Padova, MCMLXXXI, 285.

guće. Svega nekoliko pisama, koje je Vrančić razmijenio s Illicinom i Giovijom, otkriva novu dimenziju epistolarnе komunikacije, književno-intelektualnu. Pietro Illicino bio je Talijan, ali je veći dio svoga života proveo na području Poljske i Mađarske. U vrijeme kada mu se Vrančić javlja, odnosno 1558. g., bio je kanonik ostrogonskog kaptola, a imao je i zajedničke prijatelje s Vrančićem, Nikolu Oaha, Pavla Bornemiszu i Andriju Dudića. Znamo da je Illicino na sinodi koja se održala te godine pri ostrogonskoj nadbiskupiji održao nekoliko govora o prepoznavanju prave vjere, koje je objavio u Beču 1574./1575. pod naslovom *De recta fidei dignoscendae regula sermones*. Upravo te govore Vrančić u svom pismu Illicinu hvali, premda priznaje da nije mjerodavan sudac.¹⁶ Valorizacija književnih djela bio je uobičajen topos humanističke epistolografije. To je bio vrlo važan način na koji se humanistička, ali i ona starija, srednjovjekovna i antička produkcija ocjenjivala, preporučivala, hvalila ili kudila. U tom je segmentu Vrančića s Paolom Giovijem povezivala posebna strast. Obojica su se ne samo zanimala za suvremenu povijest već su je i pisali. Vrančić je napisao nekoliko povijesnih spisa koje, nažalost, zbog brojnih dužnosti, nije završio,¹⁷ a Giovio također nije dovršio svoje kapitalno djelo *Historiarum sui temporis libri*. Povod jedinom sačuvanom pismu iz 1539. godine također je povijesno-književnog karaktera. U pismu se naime spominje Giovijevo djelo *Commentario delle cose dei Turchi* (1532) koje je Vrančić preveo s talijanskog na latinski jezik te mu se na kraju pisma unaprijed ispričava ako ne bude zadovoljan.¹⁸

16 «De sermonibus dominationis tuae ad ecclesias nostras, quod scribit, intellexi. Quorum lectioni quidquid mihi temporis a publicis tribuitur negotiis, sedulo impendo, et si rogas de his quid sentiam, quamquam non is sum Aristarchus, cuius lima lucubrationibus dominationis tuae addi debeat, summe tamen placent mihi, nec displicuit etiam dominationis eius epistola, quae plura praestitit in decursu, quam fronte promiserat, ita ut prolixitas etiam eius multum satisfecerit...». (MHH, 7, 233).

17 Naslovi Vrančićevih nedovršenih historiografskih djela: *De rebus gestis Hungarorum ab inclinatione regni historia, De expugnatione castris Belgrad, 1521., De statu rerum Hungaricarum a morte regis Ludovici II. usque ad praesens tempus, 1526. – 1529, 1532., Joannis regis Hungariae decessus, 1540., Excidium Albae Regalis sic habetur, 1542. De apparatu Joannis regis contra Solymanum caesarem in Transylvaniam invadentem, Successus rerum Hungaricarum, 1543. Fragmentum rerum Hungaricarum anni MDLI, 1551.*

18 «Quod si forsan isthaec traductio non ubique thuscae eloquentioni, animoque tuo responderit, Dalmatam, non Italum traduxisse scito». (MHH, 6, 30).

Državni dužnosnici

Nešto je manje adresata koji spadaju u državne dužnosnike, što objašnjavamo činjenicom da je Vrančić svoju diplomatsko-političku karijeru gradio pretežito na područjima ugarske kraljevine te je održavao poslovne kontakte s osobama iz toga predjela Europe. Iako je riječ o državnim dužnosnicima višeg ili nižeg statusa, Vrančićeva su pisma svjedočanstvo da je njihov odnos bio prvenstveno prijateljski tako da ne nalazimo političke sadržaje koje bi ovom prilikom trebalo istaknuti. Talijanski adresati koji pripadaju skupini državnih dužnosnika su: Federico Badoer, Carlo Capello, Andrea Corsino, Francesco Diotallevi, Giovanni Marsupino, Sforza Pallavicino, Andrea Suriano i Leonardo Venerio.

Federico Badoer (1519. – 1593.), rodom iz Venecije, bio je diplomat, ali i Vrančićev prijatelj.¹⁹ S njime je razmijenio dva pisma koja ne otkrivaju poslovni kontakt, već dapače potvrđuju njihovo prijateljstvo uobičajenim epistolarnim toposom preporučivanja. Vrančić se naime javlja Badoeru sa svoga poslanstva u Carigradu u veljači 1554. godine kako bi prijateljski preporučio svoje Šibenčane, Dominika i Franju Regoli.²⁰ Osim s njime, Vrančić se dopisivao i s Carlom Capellom, potkraljem Cipra i članom poznate venecijanske obitelji Capello. Dobro je poznao tu obitelj jer je u njihovoj kući boravio 1546. godine kada je na putu prema Šibeniku prolazio kroz Veneciju. Sačuvana su dva Vrančićeva pisma Capellu iz 1546. godine. Prvo bismo mogli okarakterizirati, upravo poput onog prethodnog Badoeru, kao pismo-preporuku, a drugo, znatno dulje, refleksivnog je karaktera i u njemu Vrančić na nekoliko stranica opisuje venecijanski karneval. Nije, dakako, Vrančić opisivao svu raskoš toga karnevala Capellu kako bi mu dočarao nešto što je on imao prilike iskusiti osobno, već kako bi pismom oživio lijepe uspomene iz tih dana.

Samo je jedno Vrančićevo pismo upućeno Andreu Corsiniju, tajniku Ivana Za-

19 Prisustvovao je kao diplomat u više poslanstava, 1547. vojvodi Urbina, 1554. Carlu V. i 1557. Filipu II. Osnovao je 1557. godine poznatu intelektualnu instituciju *Accademia della Fama*, koju su pohađali brojni humanisti.

20 «Il presentatore di questa è M. Dominego Regolo conterraneo mio, tanto a me accetto quanto un fratello all'altro esser puote. E questo per più ragioni e dote, che in lui sono, le quali a ricontare ne particolari hora non mi estendo, per non far parole, dove in fatto strettamente raccomandando l'amico. Questo a un fratello in Venezia, M. Francesco dottore nella rason civile, a di altre assai virtù segnalato. Li quali tutti due avendo in luogo di fratelli, e cari tanto quanto rari, alla magnificenza vostra gli raccomando con quella fiduca che già in Vienna mi dette di se, non per me solo, ma ancora per gli amici mei». (MHH, 3, 188).

polje, rodом iz Firenze,²¹ a sa svojim tajnikom, Francescom Diotallevijem, razmijenio je također vrlo malo pisama (tri), s obzirom na to da se njihova suradnja najvjerojatnije odvijala usmenim putem. Inače, podatak o umbrijskom podrijetlu tog adresata pronašli smo u samoj korespondenciji, odnosno u Vrančićevu pismu papi Piju V.²²

Giovanniju Marsupinu, o kome znamo samo da je bio habsburški tajnik u Poljskoj,²³ javlja se jednim pismom 1538. u kojem iskazuje ljutnju jer mu Marsupino nije dugo pisao. Povod pismima koja je Vrančić napisao Andreu Surianu i Leonardu Veneriju, bilo je putovanje Vrančićeva brata Mihovila u Šibenik. Mihovil je, naime, na tom putu prolazio kroz Veneciju pa je Vrančić napisao nekoliko pisama svojim poznanicima kako bi bratu osigurao što sigurniji i ugodniji boravak u tom gradu. Nemamo posve pouzdane podatke o identitetu te dvojice korespondenata, no, prema nekim izvorima, Andrea Suriano bio je tajnik Vijeća desetorice (Consiglio dei X),²⁴ a Leonardo Venerio istražni sudac u Veneciji.²⁵ Kao posljednjeg talijanskog korespondenta državnog statusa spomenut ćemo kapetana Sforzu Pallavicina (1519. – 1585.). Vrančić se javlja Pallavicinu 1553. godine iz mađarskog grada Komarona u trenutku kada je s kolegom Franciscom Zayem krenuo na poslanički put u Carigrada, a tematika se tih relativno kratkih pisama odnosi na upute o primirju koje je Pallavicino trebao proslijediti poslanicima Vrančiću i Zayu. Vrlo je moguće da je riječ o markizu Visokog suda i vojniku kojeg su zvali Pallavicini di Firenzula.²⁶

- 21 Podatak o Corsinijevu firentinskom podrijetlu crpimo iz: MARIANNA D. BIRNBAUM, *Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century...*, cit., str. 340: «The Florentine Andrea Corsino, Zápolya's secretary, once traveled to a secretary meeting disguised as doctor, another time as a cattle trader».
- 22 «Verum assiduis Sacrae Caesareae Maiestatis occupatus negotiis, ubi animadverti, hoc mihi nunc non concedi; ne utique vel partem aliquam muneris ac debiti mei negligentius intermitterem, nobilem Franciscum Diotallevi, natione Fanensem, Secretarium vero et Magistrum domus meae delegi, destinavique istuc, ut loco mei utroque hoc officio defungatur». (MHH, 9, 232).
- 23 Podatak pronađen unutar *Corpus of Ioannes Dantiscus. doc* na internetskoj stranici: host20.obta.uw.edu.pl/files.../1/tekstIDL2664.doc (24. 9. 2014.).
- 24 Podatak pronađen u knjizi dostupnoj na internetu: GIROLAMO BARDI, *Delle cose notabili delle città di Venetia libri II*, str. 2. na: <https://archive.org.../imageGXII204Narrativa Opal> (25. 9. 2014.).
- 25 Usp. ANGELO MAI, *Lettere ai rettori* na internetu: www.bibliotecamai.org/.../antico_regime23.html (20. 9. 2014.).
- 26 Prema podatcima na internetu: www.condottieridiventura.it/index.php/letterep/2010-sforza-pallavicini-di-fiorenzuola-d (25. 9. 2014.).

Prijateljski korespondenti

Devet je adresata talijanskog podrijetla koji su s Vrančićem bili povezani prijateljskom sponom. Riječ je o više ili manje poznatim humanistima: Giorgio Biandratta, Francesco Capello, Girolamo Donzellini, Giovanni Fasolo, Magdalena Millaversia, Andrea Rapicio, Giuseppe Salando, Jacopo Strada i Jacopo Paleologo. Među adresatima je dakle i jedna žena, Magdalena Millaversia, o kojoj gotovo da ništa ne znamo osim da je najvjerojatnije talijanskog podrijetla te da se s njom Vrančić susreo i družio za vrijeme studija u Padovi dok je boravio u kući dubrovačkog nadbiskupa Filipa Trivulzia. Pismo je svjedočanstvo jedne ljubavne priče Antuna Vrančića iz mladih studentskih dana u Italiji i dotične Magdalene, koja je ovjekovječena upravo tim pismom. Nadalje, dva su liječnika u toj skupini, Giuseppe Salando i Giorgio Biandratta (Saluzzo, 1516. – Kološvar, 1588.). O prvome znamo samo da je rodom iz Bergama te da je 5. travnja 1543. završio studij medicine u Padovi,²⁷ a o drugome da je bio antitrinitarac, liječnik u Poljskoj i Calvinov protivnik. Jacopo Paleologo (Chio, 1520. – Rim, 1585.), kome je Vrančić uputio pismo 1557., također bio antitrinitarac. Živio je neko vrijeme u samostanu blizu Carigrada, potom je kratko boravio u Francuskoj i Moraviji, a dulje se skrasio u Transilvaniji gdje je bio rektor gimnazije u Kološvaru.

Sljedeći adresat je Francesco Capello, sin prije spomenutog Carla Capella, potkralja Cipra. Iz pisama doznajemo da je Francesco imao braću Pietra, Paola i Laurencia. Tko je bio Francesco Capello Antunu Vrančiću, najbolje nam otkriva drugo pismo koje mu je napisao. U njemu Vrančić piše Francescu o jednoj lakoj venecijanskoj ženi po imenu Armenija. Zaključujemo iz korespondencije da je Francesco obavijestio Vrančića kako je morao novčano pomagati dotičnu Armeniju, koja je navodno bila u drugom stanju s Vrančićem. U pismu od 12. srpnja 1546. Vrančić odgovora Francescu da će mu se svakako odužiti, odnosno vratiti potrošen novac te ga moli, ako se doista utvrdi da je on otac, da se i dalje novčano pobrine za majku i dijete.²⁸ Takav se intimni razgovor pismom mogao voditi samo s bliskim prijateljem.

27 *Acta graduum academicorum ab anno 1538 ad annum 1550...*, cit. str. 143–144.

28 «Quod de Armeniae scortilli mei non praetermiseris, gravidaeque subveneris pecunia, edepol, ago tibi ingentes gratias, et quicquid in eam mea gratia liberaliter contulisti, id me tibi humanissime repensurum promitto. Tantum cures, mi Capelle, ne me aliquis nequam suae prolis faciat patrem, alioqui si meam esse constabit, quaeso te, ne desis, donec a me tam de matre, quam de filio, aut quicquid erit, provideatur». (MHH, 6, 266).

Na kraju ćemo spomenuti nekoliko Vrančićevih prijatelja koji su činili posebnu mrežu poznanstava temeljenu na zajedničkim intelektualno-književnim interesima. S pravnikom i književnikom rodom iz Trsta, Andreom Rapicijem (Trst, 1533. – Trst, 1573.), Vrančić je razmijenio šest pisama, odnosno tri je poslao i tri dobio. Povod za njihovu korespondenciju bila je latinska epistola koju je Aonio Paleario, milanski profesor retorike rodom iz Verolia, uputio caru Fedinandu.²⁹ Epistola koju je Paleario uputio na bečki dvor 1558. godine došla je u ruke tršćanskog pravnika Rapicia. Iz pisma koje je Vrančić napisao 1. studenog 1558. razabiremo da je Rapicio zatražio mišljenje od Vrančića poslavši mu na uvid Palearievu epistolu.³⁰ Da se i sam Paleario oglasio Vrančiću, doznajemo također iz pisma koje je Vrančić napisao Rapiciu, a tu ih povezuje Giuseppe Salando, dvorski liječnik rodom iz Bergama, koji je Vrančićevo visoko mišljenje o Palearievu djelu usmeno prenio piscu prilikom posjeta Italiji.³¹

Konačno, zajednički književno-intelektualni svjetonazor potvrđuje nam preписка na relaciji Antun Vrančić, Jacopo Strada (Mantova, 1507. – Prag, 1588.), i Girolamo Donzellini (1513. – 1587.). Strada je bio slikar, arhitekt, izumitelj, numizmatičar, lingvist i kolekcionar umjetnina, a Donzellini liječnik koji se okrenuo protestantizmu i zbog hereze bio pogubljen.³² Dva su pisma koja povezuju tu trojicu humanista sačuvana, a povod je opet bilo književno djelo koje je trebalo valorizirati. Donzellini je Stradi poslao svoje govore da ih proslijedi Vrančiću na čitanje i ocjenu, što je Vrančić dakako i napravio te je svoje pozitivno i pohvalno mišljenje o Donzellinijevim govorima napisao u poduljem pismu Stradi u prosincu 1558.³³ Donzellini je pak svoju zahvalnosti na visokoj ocjeni uputio samom Vrančiću u lipnju 1559.

29 Usp. LEO KOŠUTA, *Aonio Paleario i Antun Vrančić...*, cit., str. 279–285.

30 «Legi complurium doctissimorum hominum seculi nostri epistolas, quorum nomina praetereo invidiae vitandae gratia, verum suo cuique honore, sua laude existimationeque integra salvaque permissa, unus me ita hoc scribendi genere delectavit Palearius, ut cumulate perplacuerit... At tametsi ne in Paleario quoque desiderentur huiusmodi dotes, quibus hos pollere dixi, habet tamen quiddam singulare et rarum inter alios Palearius...» (MHH 7, 253–256).

31 O književnim kontaktima Antuna Vrančića s pojedinim talijanskim korespondentima vidi detaljnije u: DIANA SORIĆ, *La lettura umanistica di Antonio Veranzio (1504-1573)* u «Systasis», 24 (2014).

32 Diplomirao je 28. travnja 1548. medicinu na studiju u Padovi. Usp. *Acta graduum academicorum ab anno 1538 ad annum 1550...*, cit., str. 97.

33 «Verum, ut jam, quod jubes, aggrediar, invenio declamationem Donzellini primum doctam, latinam, artificiosam, gravem, deinde sic distinctam, perspicuam, ornatam... Nulla enim in parte a rhetorum regula vel unguem latum abscedens, et humilia et magnifica moderate prosequens, ubique pro re ac loco, ubi copia, ubi brevitate usus...» (MHH 7, 277–278).

Ne čude doista te humanističke i epistolarne veze koje su se pismima umrežavale među europskim humanistima raznih profila. Vrančić je poznao široku paletu ljudi iz čitave Europe, pa tako i iz Italije. Neki su se kontakti realizirali iz potrebe i zbog poslovnih razloga, bilo crkvenih bilo političkih, a ponekad i zbog puke kurtoazije, no najviše je bilo u pitanju prijateljstvo i isti intelektualni svjetonazor koji su njegovali humanisti, a među njima Vrančić i njegovi talijanski korespondenti.

Želeći utvrditi i identificirati talijanske korespondente Antuna Vrančića, trebalo je istražiti i analizirati njegov epistolografski opus.³⁴ Analiza je provedena na način da se najprije nastojalo prepoznati moguće talijanske adresate, a potom se tražila potvrda u relevantnoj literaturi te dostupnim internetskim izvorima. Vrančić je, naime, kao što je prethodno i spomenuto, tijekom svoje crkvene karijere upoznao brojne crkvene velikodostojnike te se dopisivao s mnogima od njih,³⁵ a isto tako je morao, kao diplomat i državni dužnosnik, uspostavljati poslovne kontakte s europskim političarima, a osobito s kolegama poslanicima. I konačno, prijateljske su veze Vrančiću bile od velike važnosti, što je potvrdio brojnim kontaktima i pismima u kojima je izrijeком zagovarao važnost njegovanja prijateljstva putem pisama.³⁶ U nastavku donosimo tablicu s popisom svih talijanskih korespondenata Antuna Vrančića.³⁷

34 Istraživanje je, dakako, krenulo od već prikupljenih saznanja koja se nalaze u spomenutom članku: DIANA SORIĆ, *Klasifikacija pisama Antuna Vrančića*, cit. str. 83–98, a potom se proširilo dodatnom analizom relevantnih pisama.

35 Utvrđena su 63 adresata koja spadaju u kategoriju crkvenih velikodostojnika i klerika. Usp. DIANA SORIĆ, *Klasifikacija pisama Antuna Vrančića...*, cit. str. 85–88.

36 Adresata koji spadaju u kategoriju državnih dužnosnika utvrđeno je 63, a prijatelja i poznanika 113. Usp. DIANA SORIĆ, *Klasifikacija pisama Antuna Vrančića...*, cit. str. 93–97.

37 Navodimo također i imena dvojice neidentificiranih korespondenata.

Popis talijanskih korespondenata Antuna Vrančića (1504. – 1573.)³⁸

Ime i prezime (latinska verzija) ³⁹	Ime i prezime (talijanska verzija)	Godina rođenja i smrti	Status / zanimanje ⁴⁰	Godina i broj razmijenjenih pisama
Amulius, Marcus A.	Marco A. Amulio	1506. – 1572.	kardinal	1572. / 1 ⁴¹
Antinorius, Ludovicus	Ludovico Antinòri	1531. – 1576.	biskup	1570. / 1
Baduarius, Federicus	Federico Badoer	1519. – 1593.	diplomat	1550., 1554. / 2
Biglia, Melchior	Melchiorre Biglia	1510. – 1571.	apostolski nuncij	1571. / 3
Blandratta, Georgius	Giorgio Biandratta	1516. – 1588.	liječnik / prijatelj	1546. / 1
Capellius, Carolus	Carlo Capello	1492. – 1546.	potkralj Cipra	1544., 1546. / 2 ⁴²
Capellius, Franciscus	Francesco Capello	?	prijatelj	1547. / 2
Carafa, G. P. (Paulus IV.)	Gian Pietro Carafa	1476. – 1559.	papa	1558. / 1
Commendonus, Ioannes F.	Gianfrancesco Commendone	1523. – 1584.	kardinal	1567. / 2
Corsinus, Andrea	Andrea Corsino	?	tajnik Ivana Zapolje	1532. / 1
de Carpo, Rudolphus Pius	Rodolfo Pio di Carpi	1500. – 1564.	kardinal	1558. / 1
Delfinus, Zacharias	Zaccaria Delfino	1527. – 1583.	kardinal	1566. / 1 ⁴³
Diotallevi, Franciscus	Francesco Diotallevi	?	tajnik Antuna Vrančića	1568., 1569. / 3
Donzellinus, Hieronimus	Girolamo Donzellini	1513. – 1587.	liječnik / prijatelj	0 ⁴⁴

38 Popis imena napravljen je prema abecednom kriteriju.

39 Navodimo latinsku verziju imena koju nalazimo u pismima.

40 Navodi se status koji je osoba imala u razdoblju dopisivanja s Vrančićem. Za adresate koji ne spadaju u državne ili crkvene osobe, stavljat ćemo njihovo zanimanje, ako nam je poznato, a u protivnom ćemo navesti da je riječ o Vrančićevu prijatelju.

41 Sačuvana su i dva Amulijeva pisma Vrančiću iz 1568. i 1569.

42 Sačuvano je jedno Capellijevo pismo Vrančiću iz 1544.

43 Sačuvano je pet Delfinovih pisama Vrančiću (1561., 1568. i tri iz 1569.)

44 Nemamo ni jedno Vrančićevo pismo, no sačuvano je jedno Donzellinijevo upućeno Vrančiću iz 1559.

- Šibenčanin Antun Vrančić (1504. – 1573.) i njegovi talijanski korespondenti

Faseolus, Ioannes	Giovanni Fasolo	1518. – 1571.	prijatelj	1568., 1569. / 2
Ghislieri, A., (Pius V.)	Antonio Ghislieri	1504. – 1572.	papa	1568., 1572. / 2
Iovius, Paulus	Paolo Giovio	1483. – 1552.	biskup	1539. / 1
Illicinus, Petrus	Pietro Illicino	1504. – 1582.	prepošt	1558. / 2 ⁴⁵
Marsupinus, Ioannes	Giovanni Marsupino	?	tajnik	1538. / 1
Millaversia, Magdalena	Magdalena Millaversia	?	prijateljica	1543. / 1
Moronus, Joannes H.	Giovanni Morone	1509. – 1580.	kardinal	1560., 1571., 1573. / 3
Pallavicinus, Sforza	Sforza Pallavicino	1519. – 1585.	vojni kapetan	1553. / 1
Paleologus, Jacobus	Jacopo Paleologo	1520. – 1585.	prijatelj	1557. / 1
Parrhisius, Petrus F.	Pietro F. Parisio ?	?	prijatelj	1541., 1553. / 3
Rapicius, Andreas	Andrea Rapicio	1533. – 1573.	pravnik / prijatelj	1558., 1559., 1560. / 3 ⁴⁶
Salandus, Josephus	Giuseppe Salando	?	liječnik / prijatelj	1555. / 1
Strada, Jacobus	Jacopo Strada	1507.-1588.	umjetnik / prijatelj	1558. / 1
Surianus, Andreas	Andrea Suriano	?	tajnik	1544. / 1
Tirabuscus, Ioannes Maria	Giovanni M. Tiraboschi ?	?	prijatelj	1540., 1544. / 2
Venerius, Leonardus	Leonardo Venerio	?	istražni sudac	1544. / 1

45 Sačuvano je jedno Illicinijevo pismo Vrančiću iz 1561.

46 Sačuvana su dva Rapicijeva pisma Vrančiću iz 1558. i 1560.

Antonio Veranzio sebenicense (1504-1573) e i suoi corrispondenti di origine italiana

In base del corpo epistolare di Antonio Veranzio nel presente articolo si danno informazioni sui corrispondenti di origine italiana. L'epistolario di Veranzio altrimenti contiene circa ottocento lettere che sono scritte ai vari destinatari (dignitari ecclesiastici, funzionari dello Stato, destinatari famigliari, amici e conoscenti). Con l'analisi delle lettere sono trovate e identificate ventotto persone di origine italiana con le quali Veranzio corrispondeva. Nel lavoro si presenterà non soltanto il rapporto che Veranzio aveva con questi destinatari, ma anche si cercherà di rintracciare le loro interrelazioni. Tra i desti-

nari sono, ad esempio, due Papà (Pio V. e Paolo IV.), i cardinali (Giovanni Morone, Rudolfo Pio di Carpi, Melchiorre Biglia, Paolo Giovio etc.), segretari e diplomatici (Giovanni Marsupino, Andrea Corsino, Federico Badoer etc.) ed amici di Veranzio - umanisti italiani (Andrea Rapicio, Girolamo Donzellini, Giuseppe Salando etc.). Alla fine del lavoro si trova la tabulazione di tutti i corrispondenti.

Parole chiave:

Antonio Veranzio, umanesimo, umanisti italiani, dignitari ecclesiastici, funzionari dello Stato, epistolografia

BIBLIOGRAFIJA

- MARIANNA D. BIRNBAUM, *Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century*, Zagreb – Dubrovnik, 1993.
- KREŠIMIR ČVRLJAK, *Antun Vrančić i njegovi hrvatski korespondenti, europski renesansni epistolografî*, u: *Zbornik o Antunu Vrančiću*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik, 2005., 51–88.
- IVAN JURKOVIĆ, *Hrvatsko raseljeno plemstvo u korespondenciji Antuna Vrančića* u: *Zbornik o Antunu Vrančiću*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik, 2005., 41–50.
- LEO KOŠUTA, *Aeonio Paleario i Antun Vrančić*, «Mogućnosti», 3–4 (1992.), 279–285.
- ANGELO MAI, *Lettere ai rettori* http://www.bibliotecamai.org/.../antico_regime23.html (20. 9. 2014.).
- JADRANKA NERALIĆ, *Kronologija uspona Antuna Vrančića na crkvenoj hijerarhijskoj ljestvici: vatikanski izvori*, u: *Zbornik o Antunu Vrančiću*, Šibenik, 2005., 89–111.

- DARKO NOVAKOVIĆ, VLADIMIR VRATOVIĆ, *S visina sve, Antun Vrančić*, Globus, Zagreb, 1979.
- DARKO NOVAKOVIĆ, *Sentimentalni odgoj. Antun i Faust Vrančić*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik, 1995.
- DARKO NOVAKOVIĆ, *Neobjavljena ostavština Antuna, Mihovila i Fausta Vrančića; R 5717 u rukopisnoj zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu u: Zbornik o Antunu Vrančiću*, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik, 2005., 155–181.
- DIANA SORIĆ, *Klasifikacija pisama Antuna Vrančića*, u «Colloquia Maruliana», XVIII (2009), 83–119.
- DIANA SORIĆ, *Obiteljska korespondencija Antuna Vrančića: kritičko izdanje rukopisa i jezičnostilske osobitosti*, Doktorski rad, Zadar, 2012.
- ANTAL VERANCSICS, *Összes munkái*, sv. 1-12, Budimpešta, 1857-1875, u seriji *Monumenta Hungariae historica* (= MHH, series II. t. II, III-VI, IX, X, XIX, XX, XXV, XXVI, XXVII).